

WALDEMAR CZACHUR, DISKURSIVE WELTBILDER
IM KONTRAST. LINGUISTISCHE KONZEPTION
UND METHODE DER KONTRASTIVEN
DISKURSANALYSE DEUTSCHER UND POLNISCHER
MEDIEN, Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut, 2011, 310 s.

Monografia Waldemara Czachura dotyczy problematyki, którą w badaniach prowadzonych w polskiej germanistyce można określić jako prekursorską, ponieważ ujęcia kontrastywne w lingwistyce dyskursu w relacji niemiecko-polskiej do tej pory były dyskutowane w rozprawach i artykułach jedynie przez kilku badaczy, a w przygotowaniu są nieliczne opracowania monograficzne. Już sam wybór tematu zasługuje więc na uznanie, bo łączy się z dużą odwagą badawczą – autor podjął się opracowania problematyki wymagającej twórczego podejścia do teorii z kilku zakresów: lingwistyki dyskursu, semantyki tradycyjnej i kognitywnej oraz badań kulturoznawczych. Dobór właściwej metodologii był więc sprawą trudną i wymagającą dużego rozeznania.

Monografia podzielona jest na 10 rozdziałów (łącznie z wprowadzeniem – rozdział 1) oraz podsumowaniem i perspektywami badawczymi (rozdział 10). Poprzedza ją krótka przedmowa, a całość zamyka obszerna bibliografia.

Ponieważ praca ma charakter kontrastywny, autor słusznie rozpoczyna ją (po przedstawieniu celów i założeń we wprowadzeniu) rozdziałem 2 zawierającym uwagi na temat kontrastywności w badaniach lingwistycznych w kontekście niemiecko-polskim. Chociaż tematem rozprawy nie są oczywiście ujęcia systemowe, zostały one tu jednak krótko zaprezentowane, co jest uzasadnione, bo taki sposób udostępniania wyników badań jest ciekawy dla niemieckiego czytelnika, który ma bardzo ograniczony dostęp do prac powstających w języku polskim.

Rozdział 3 dotyczy teorii dyskursu i badań nad dyskursem. Autor zaznacza na początku, że chodzi mu o uzasadnienie dyskursu jako obiektu badawczego

z perspektywy lingwistycznej, i słusznie zauważa, że w lingwistyce nie wypracowano jednolitego pojęcia dyskursu, ponieważ zostało ono zaczerpnięte z różnych kręgów badawczych. Słusznie podkreśla autor, że większość grup badawczych zajmujących się germanistyczną analizą dyskursu nawiązuje do myśli Michela Foucaulta – można wręcz mówić o wyraźnej dominacji tego podejścia – równocześnie jednak uzasadnione jest pytanie o to, w jakich zakresach może ono być przydatne w lingwistycznej analizie dyskursu, a gdzie objawia się jego słabość (s. 53). Ponadto zaznacza, że w przedłożonej pracy nie nawiązuje w dużym stopniu *explicitie* do analizy dyskursu Foucaulta, ponieważ taka analiza *de facto* nie istnieje. Autor uważa również za zasadne postawienie pytania, jak podstawowe kategorie Foucaulta, a więc wiedzę i władzę, można zaadaptować do badań w ramach lingwistycznej analizy dyskursu.

W rozdziale 4, poświęconym dyskursom medialnym, ich specyfice i możliwościom analizy, znajdujemy m.in. uzasadnienie użycia pojęcia *dyskurs medialny* lub *polityczny dyskurs medialny*. Słusznie stwierdza autor, że analiza dyskursów medialnych umożliwi rekonstrukcję zasobu wiedzy i wzorców myślenia danej wspólnoty, jej wyniki nie mogą jednak zostać uznane za reprezentatywne dla sposobu myślenia całej wspólnoty narodowej (s. 68).

Jako cel pracy określa Waldemar Czachur ukazanie skutecznych w sensie perswazyjnym strategii wartościowania, występujących w formie sprofilowanych obrazów świata jako dyskursywnego punktu widzenia w dyskursie medialnym (konflikt gazowy z perspektywy polskich i niemieckich mediów) oraz refleksję nad tym problemem. Definiując pojęcia i przedstawiając różne podejścia, autor konsekwentnie stawia pytanie o ich pozycję w lingwistyce. Tak dzieje się w przypadku myśli Foucaulta, antropologii kultury, teorii działania. Dużym ułatwieniem lektury jest regularnie pojawiające się w ważnych miejscach rozprawy podsumowanie.

Szczególnie istotne miejsce zajmuje podrozdział 4.4.1, w którym jest mowa o tekście jako części składowej dyskursu. Autor podkreśla i uzasadnia konstytutywną funkcję tekstów w lingwistycznej analizie dyskursu. Teksty traktowane jako składniki dyskursu nie są autonomiczne pod względem kognitywnym i pragmatycznym – wykazują intertekstualność manifestującą się we wzajemnych relacjach odnoszenia się do siebie, która wynika ze specyficznej organizacji medialnej, i tworzą w ten sposób dyskurs medialny (s. 82). W prezentowanej przez Waldemara Czachura koncepcji istotną rolę odgrywają podmioty działające, stanowiące element konstytutywny dyskursu politycznego. Koncep-

cja działaniowa jest o tyle ważna w lingwistycznej analizie dyskursu, że pozwala na powiązanie tekstów jako jego składników z pojęciami wiedzy i władzy. Zarzut zawarty w krytycznych pracach dotyczących myśli Foucaulta dotyczący niedoceniaenia podmiotu nie miałby tu więc żadnego punktu odniesienia. Nie oznacza to oczywiście, że działający nie są poddani określonym ograniczeniom w ramach danej kultury. Według autora da się z powodzeniem pogodzić koncepcję działania językowego z koncepcją wiedzy i władzy. Tak więc dyskursy medialne ujmuje on jako medialne formy konstytuowania rzeczywistości, zdeterminowane przez działania komunikacyjne. Można je rozumieć jako nośniki zadań społecznych i tym samym wiedzy społecznej (s. 93). Pojęcie władzy w rozumieniu Foucaulta jest przede wszystkim dlatego relewantne w kontekście dyskursów medialnych (o charakterze politycznym), że generowana w nich wiedza i tworzenie znaczeń odgrywają pierwszoplanową rolę w ścieraniu się różnych perspektyw patrzenia na określone wydarzenie dyskursywne. W germanistycznej lingwistyce dyskursu dyskurs charakteryzuje się takimi cechami, jak sprzeczność, konfliktowość, walka oraz ścieranie się punktów widzenia.

Przydatne dla monografii rozumienie pojęcia kultury oparte na ujęciach różnych badaczy, wśród których G. Hofstede i A. Thomas odgrywają główną rolę, ustala Waldemar Czachur w rozdziale 5 poświęconym dyskursom medialnym i kulturom (politycznym). Chodzi tu o ujęcie kultury zorientowane konstruktywistycznie, dynamicznie, semiotycznie oraz o pojmowanie kultury związane z wiedzą, która rozumiana jest jako proces. W procesie tym normy, wartości i praktyki kulturowe mają charakter dyskursywny (są stale w sposób dyskursywny negocjowane). We wspomnianym rozdziale jest również mowa o kulturze politycznej. Cenne w tym kontekście jest krótkie przedstawienie kultury politycznej w Polsce i w Niemczech (5.1.1 i 5.1.2) oraz badań nad relacją języka i kultury w obu obszarach, germanistycznym i polonistycznym (5.3).

Zasadnicze dla prowadzonych rozważań jest pojęcie *językowy obraz świata*, dlatego poświęcono tej problematyce osobny podrozdział 5.3.2, w którym autor przedstawia krytycznie teorie w ramach badań polonistycznych i germanistycznych. Znajdują się wśród nich teorie statyczne o charakterze strukturalistycznym, ujmujące językowy obraz świata jako odwzorowanie rzeczywistości, oraz podejścia kognitywistyczne, według których znaki językowe i ich znaczenia odnoszą się do zjawisk mentalnych. Autor stwierdza, że możliwe jest połączenie dwóch perspektyw: perspektywy skierowanej na wartości oraz perspektywy uwzględniającej wiedzę.

Do zasadniczego tematu rozprawy przechodzi Waldemar Czachur w podrozdziale 5.5 dotyczącym dyskursywnego obrazu świata. Już na początku określa sposób rozumienia tego pojęcia związanego ściśle z pojęciem *językowy obraz świata*. Ponieważ *językowy obraz świata* powstaje w sposób dyskursywny, autor w konsekwencji postuluje użycie pojęcia *dyskursywny obraz świata*, co jest spójne z wcześniejszymi założeniami. Tak więc dyskursywny obraz świata jest wynikiem profilowania dyskursywnego, ścierania się specyficznych dla danej kultury wartości i punktów widzenia, powstaje w wyniku argumentacji, skonstruowany jest jednak oczywiście z użyciem języka.

W rozdziale 6 *Kontrastive Diskurslinguistik* (*Kontrastywna lingwistyka dyskursu*) autor słusznie zaznacza, że celem kontrastywnej lingwistyki dyskursu jest nie tylko koncentrowanie się na rekonstrukcji podobieństw i różnic (raczej różnic i podobieństw – s. 151–153) na płaszczyźnie dyskursywnych obrazów świata co najmniej dwóch społeczności kulturowych, lecz również wyjaśnianie wspomnianych podobieństw i różnic. W nawiązaniu do Anny Lewandowskiej (2008) Waldemar Czachur zwraca uwagę na fakt, iż istotna jest pozycja tych różnic i podobieństw w odniesieniu do specyficznych dla danej kultury obrazów świata w określonej wspólnocie językowej, kulturowej i dyskursywnej.

Autor nie stroni od fundamentalnych i trudnych pytań. Jednym z nich jest pytanie o *tertium comparationis* w kontrastywnej analizie dyskursu. Adekwatnie do przedmiotu badań zauważa, że *tertium comparationis* nie można usytuować ani w systemie języka, ani w jego funkcji, lecz że chodzi tu o konstrukt teoretyczny i metodologiczny. Pod koniec omawianego rozdziału znajdujemy uwagę o metodologii postulowanej w analizie dyskursu; poleca się badanie danego obiektu z co najmniej dwóch punktów widzenia lub stosowanie co najmniej dwóch różnych metod (por. s. 160). Autor wymienia tu metodę ramy (*frame*) oraz analizę toposów.

W rozdziale 7 prezentującym tematykę dyskursywnego obrazu świata i jego operacjonalizacji w kontrastywnej lingwistyce dyskursu znajdujemy przekonujące uzasadnienie zastosowania semantyki kognitywnej do prowadzonych przez autora badań. Łączy on w bardzo umiejętny sposób założenia tradycyjnej semantyki (model Odgena i Richardsa) z badaniami kognitywnymi Jerzego Bartmińskiego oraz innych przedstawicieli językoznawstwa kognitywnego z lingwistyką dyskursu zorientowaną semantycznie. Językoznawstwo kognitywne może być przydatne do analizy dyskursu w kwestii dyskursywnego obrazu świata, ponieważ dynamika dyskursu wymaga profilowania. „W strukturach po-

jęciowych mogą w dyskursie być aktualizowane za każdym razem różne profile znaczeniowe” (s. 171; tłum. Z. Bilut-Homplewicz). Autor wybiera jako metodę badawczą analizę ramy (*frame*). Jako *tertium comparationis* przyjmuje ramę *instytucja*; rekonstrukcja dotyczy analizy pojęcia *Unia Europejska*, oczywiście z perspektywy polskiej i niemieckiej. Zaznacza również, że podejście onomazjologiczne odgrywa w jego analizie główną rolę, punkt wyjścia stanowi więc analiza pojęć oraz ich językowych określeń, a nie wyrażenia językowe i ich znaczenie.

Bardzo istotne dla całości pracy, jak również dla samej analizy są rozważania na temat korpusu badawczego będące przedmiotem zainteresowań rozdziału 8, przede wszystkim jednak stanowisko autora zamieszczone na s. 211–212. Nawiązuje on m.in. do ujęcia K. S. Rotha, wyrażając krytyczne stanowisko dotyczące podejścia badacza do korpusu w badaniach nad dyskursem medialnym. Roth stwierdza, że analiza pojedynczych przykładów wystarczy do wyciągnięcia wniosków. Waldemar Czachur słusznie zauważa, że problem korpusu należy zawsze dyskutować, mając na uwadze konkretne problemy badawcze. Wybrane przez niego metody analizy ramy (*frame*) wymagają włączenia szerszego korpusu, ponieważ w tym podejściu semantycznej analizy dyskursu rolę odgrywają dane nie tylko jakościowe, lecz również ilościowe. Krytyka uznanych badaczy też nie jest autorowi obca, szczególnie gdy dotyczy fundamentalnych problemów prowadzonej przez niego analizy, jak to się dzieje np. w przypadku A. Ziema (2008a; 2008b) (por. s. 218). Ziem proponuje ograniczenie się w analizach jedynie do eksplicytnych predykcji, podczas gdy autor wyraźnie zaznacza, że w odniesieniu do podejścia kognitywnego takie założenie się nie sprawdza, ilustrując to dobitnie przykładem z własnego korpusu. Według przyjętych w monografii założeń właśnie dopiero dzięki interpretacji aktywowana i konstruowana jest wiedza.

W badaniach empirycznych prowadzonych w przedłożonej pracy, dotyczących konfliktu gazowego z 2009 r., zastosowano dwa subkorpusy odzwierciedlające dyskurs medialny w Polsce i w Niemczech. Uwzględniono w nich prasę zarówno drukowaną, jak i ukazującą się online. Pod uwagę wzięto szeroką gamę tekstów medialnych różnych orientacji. Oba subkorpusy są ilościowo porównywalne – korpus polski zawiera 86 tekstów, natomiast niemiecki – 67.

Na podstawie przyjętych i dokładnie sprecyzowanych w poprzednich rozdziałach założeń autor przedstawia w rozdziale 9 wyniki analizy obu korpusów. W polskim korpusie dwa motywy odgrywają ważną rolę. Z jednej strony ocze-

kuje się od Unii Europejskiej solidaryzmu, z drugiej zaś analizowane przykłady ukazują brak solidarności. W niemieckim korpusie podobne kategorie wykazują porównywalną reprezentatywność, tzn. nie można mówić o wyraźnej dominacji jednego aspektu wiedzy. Na pierwszym miejscu jest mowa o zadaniach i obowiązkach Unii Europejskiej. Podczas gdy w niemieckim dyskursie jako słowo sztandarowe zostało zakwalifikowane *uniezależnienie od rosyjskiego gazu*, w polskim dominuje określenie *solidarność energetyczna*.

Najciekawsze dla czytelnika zainteresowanego analizą kontrastyczną jest zestawienie wyników obrazujących różnice i podobieństwa. Na uwagę zasługują różnice w profilowaniu. Podczas gdy w polskim korpusie w centrum uwagi znajdują się cechy Unii Europejskiej, a podkreśla się prawie wyłącznie aspekty negatywne, w dyskursie niemieckim jest mowa przede wszystkim o konkretnych zadaniach i obowiązkach Unii (s. 237). W zakresie słów sztandarowych uwidaczniają się również różnice. W polskim dyskursie medialnym jako cel wymienia się *solidarność energetyczną*, w niemieckim natomiast – *niezależność od gazu rosyjskiego* (s. 239). Nie wchodząc w szczegóły analizy, warto na koniec powiedzieć, że autor wyraźnie ukazał dyskursywność manifestującą się w obu korpusach – Unia Europejska występuje z jednej strony w roli pośrednika w konflikcie gazowym między Ukrainą a Rosją (dyskurs niemiecki), z drugiej zaś – w roli zakładnika (dyskurs polski).

Analiza toposów wykazała, że w obu toposach pojawiają się wprawdzie dwa różne określenia, ale struktury argumentacyjne oraz specyfikacje treściowe tylko niewiele różnią się od siebie.

W myśl przyjętych wcześniej założeń Waldemar Czachur nie tylko w kompetentny sposób prezentuje wyniki przeprowadzonej analizy, lecz również, co jest istotne w lingwistyce dyskursu, podejmuje próbę ich wyjaśnienia, biorąc pod uwagę specyficzne dla obu kultur punkty widzenia.

Pracę zamyka rozdział 10 zawierający podsumowanie i krótko zarysowane perspektywy badawcze.

Książka Waldemara Czachura zainteresuje z pewnością zarówno badaczy dyskursu, jak i przedstawicieli innych kierunków nie tylko związanych z lingwistyką.

ZOFIA BILUT-HOMPLEWICZ

Literatura

- Bartmiński J., 1990, *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*. – *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 109–127.
- Bartmiński J., 1993, *O profilowaniu pojęć*. – *Profilowanie pojęć. Wybór prac*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 7–17.
- Bartmiński J., 2009, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin.
- Hofstede G., 1993, *Interkulturelle Zusammenarbeit. Kulturen, Organisationen, Management*, Wiesbaden.
- Lewandowska A., 2008, *Sprichwort-Gebrauch heute. Ein interkulturell-kontrastiver Vergleich von Sprichwörtern anhand polnischer und deutscher Printmedien*, Frankfurt am Main.
- Odgen Ch. K., Richards I. A., 1923, *The Meaning of Meaning*, London.
- Roth K. S., 2008, *Der Westen als 'Normal null'. Zur Diskurssemantik von 'ostdeutsch' und 'westdeutsch'*. – *Diskursmauern. Aktuelle Aspekte der sprachlichen Verhältnisse zwischen Ost und West*, Hrsg. K. S. Roth, M. Wiene, Bremen, s. 69–89.
- Thomas A., 1993, *Psychologie interkulturellen Lernens und Handelns*. – *Kulturvergleichende Psychologie – Eine Einführung*, Hrsg. A. Thomas, Göttingen, s. 377–424.
- Thomas A., 1996, *Analyse der Handlungswirksamkeit von Kulturstandards*. – *Psychologie interkulturellen Handelns*, Hrsg. A. Thomas, Göttingen, s. 107–135.
- Ziem A., 2008a, *Frames und sprachliches Wissen. Kognitive Aspekte der semantischen Kompetenz*, Berlin–New York.
- Ziem A., 2008b, *Frame-Semantik und Diskursanalyse – Skizze einer kognitionswissenschaftlich inspirierten Methode zur Analyse gesellschaftlichen Wissens*. – *Methoden der Diskurslinguistik. Sprachwissenschaftliche Zugänge zur transtextuellen Ebene*, Hrsg. I. H. Warnke, J. Spitzmüller, Berlin–New York, s. 89–116.